

Тетяна САВАРИН

© 2005

ІСТОРІЯ ФІКСАЦІЇ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕМКІВСЬКИХ ВЕСІЛЬНИХ ОБРЯДОВИХ ПІСЕНЬ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД (ГАЛИЦЬКА ЛЕМКІВЩИНА)

Сучасний цивілізаційний процес, нівелюючи етнокультурне розмаїття спільноти, перебуває у постійній суперечності зі збереженням духовних надбань тисячоліть. Трагічна доля української Лемківщини – яскрава цьому ілюстрація, адже насильницька депортація лемків після Другої світової війни призвела до цілковитого руйнування етнокультурного середовища регіону.

Упродовж довголітнього перебування Лемківщини під іноземним пануванням українці цього найдалшого західного регіону в іноетнічному оточенні, незважаючи на драматизм свого національно-культурного буття, зберігали самотність і багатство своєї етнокультури. Їх характер і життя знайшли яскраве відображення у багатогранному народному мистецтві, зокрема у барвистій пісенності та традиційних обрядодійствах. Лемківська пісенність і, зокрема, обрядова – могутнє джерело мудрості і поетичності, це широкий спектр думок і почуттів, палке прагнення до кращого життя, до вільної праці, це скарбниця чарівних мелодій, різноманітних ритмів, цінні перлини загальноукраїнського співочого мистецтва. Співанки лунали під час обрядів і свят, співали їх чабани і лісоруби. Співанки були втіхою народу і його духовним оберегом упродовж багатьох поколінь. Хоч змістом і формою лемківські пісні подібні до загальноукраїнського фольклору, проте вони мають своєрідний неповторний колорит.

Одним з найяскравіших, самотніх елементів духовної культури українських верхівців-лемків є їхнє народне весілля. Крізь буремні віки, крізь лихоліття, війни й революції, крізь усі злигодні пронесли лемки свої весільні обряди, звичаї та пісні. Лемківське весілля відображає не тільки погляди на шлюб, на сім'ю, родинні стосунки на відповідному історичному етапі, а й розкриває характер народу, його світогляд.

Багато спільних рис єднає лемківське весілля з загальноукраїнським традиційним класичним весіллям. Тривала відірваність лемків від української материзни сприяла збереженню праслов'янської архаїки, особливо у весільних піснях, а також розвиткові деяких пізніших новотворів, що властиві лише лемківському весіллю.

Своєрідність і міжетнічний контекст розвитку лемківської весільної обрядовості та пісенності здавна цікавили багатьох дослідників. Правда, на стані цих досліджень позначились історичні територіальні розмежування лемківського етнографічного регіону, і вони відбувалися нерівномірно. За трактуванням відомого дослідника лемківського фольклору Миколи Сивицького, "Пряшівщина й Закарпаття, приналежні колись до Угорщини, займали на південних схилах Карпат суцільну велику територію, тому сильніше притягали увагу дослідників. Досить сказати, що коли публікації етнографічних матеріалів з "Угорської Русі" до Першої світової війни досягли багатьох томів, то галицька Лемківщина за той час не діждалася ні одного. Зацікавлення духовними здобутками галицької Лемківщини дещо зросло в міжвоєнний період, але воно концентрувалося на до-

слідженні мови й матеріальної культури, натомість самотнім томом галузі духової культури була тільки праця Філарета Колесси про лемківські пісні. Врешті після Другої світової війни, коли на півдні дослідження української культури зайнялися державні установи під проводом Чехословацької та Словацької Академії Наук, виселення лемків з півночі зліквідувало й базу можливих досліджень” [10, Т. 2, с.14].

На стані досліджень культури Лемківщини позначилися штучне розмежування регіону і політичні обставини. Як зауважив М.Сивицький, “національне відродження Галичини, яке почалося в 30-х роках XIX ст. від “Руської трійці” та розгорнулося з “Весною народів” 1848 року, розкотилося довкруги Львова, охопило Перемищину, але не пробилось на Лемківщину, зустрінувшись тут з протидією москвофілів” [10, Т. 2, с.14].

Новий етап вивчення лемківського фольклору почався після Другої світової війни. Як зауважив М.Сивицький, “ставши перед маревом фізичної загибелі, лемківське плем’я раптом духово дозріло. Якщо досі про лемків здебільшого писали сусіди, то по війні лемки почали писати про себе самі. Безперечно – змінилися часи і обставини, виросла нова інтелігенція, для якої свідомість приналежності до українського народу стала поняттям звичайним, природним. Опинившись поза межами рідної землі, лемки відчували тугу за нею, стали записувати свої почуття, документувати спогади дитячих літ, згадуючи будні та свята, гучні весілля, троїсті музики, повір’я й перекази, особливо ж пісні, які в горах дзвеніли ще так недавно тисячами” [10, Т. 2, с.18].

Публікація цих матеріалів розгорнулася у другій половині 50-х років XX ст., коли почали виходити у Варшаві “Наше слово” з “Лемківською сторінкою” і “Нашою культурою” та “Український календар”. “За два десятиліття вони стали найбагатшою копальною лемкознавства. Для старшого покоління варшавські видання стали часто єдиним джерелом вісток з рідного краю, а для молоді, яка знала той край лише з оповідань, – підкладом для розвитку патріотизму” [10, Т. 2, с.18].

З того покоління відомі такі фольклористи-аматори: Ваньо з-під Лігниць, Я.Бодак, С.Верхоляк (Вороблицький Ш.), М.Дзіндзьо, В.Хомик, П.Феціца та ін.

У 1959 році на сторінках “Нашого слова” Ваньо з-під Лігниць опублікував опис лемківського весілля [2]. Він зібрав лише короткі найважливіші співанки з лемківського весілля, детальніше зупинився на описі короваю як одного з основних атрибутів весілля. Описуючи приготування короваю, дослідник подав ряд обрядових пісень, які супроводжували цей весільний обряд.

“Лемківське весілля в Лігниці” опублікував у тижневику “Наше слово” у 1970 році Штефан Вороблицький [3]. Зокрема, він наголосив, що власне обрядових весільних пісень на Лемківщині небагато, більшість на теми домашнього побуту, родинних стосунків, кохання, праці в її домашніх індивідуальних формах. Також дослідник відзначив надзвичайну схильність лемків до гумору, жартів. Майже всі весільні пісні лемків жартишливі, навіть коли сміх, здавалось, був недоречний (наприклад, при вибиранні молоді з дому).

Ш.Вороблицький подав короткий опис лемківського весілля, не вдаючись до деталей.

Заслуговує на увагу праця лемківського фольклориста (з села Мисцова Короснянського повіту) Василя Хомика “Лемківське народне весілля” [12], яка є узагальненим зібранням весільних пісень і обрядів села Мисцова Короснянського повіту на Північній Лемківщині. Пісні записано від лемків-мисцов’янів, які тепер проживають у селах і містах Тернопільської та Львівської областей України.

Збирач назвав прізвища респондентів, що надає наукову цінність цій праці.

Буваючи на численних весіллях молодих лемків, ведучи записи від переселенців-лемків з Польщі, В.Хомик зібрав велику кількість фольклорного матеріалу, який об’єднав у двох циклах: “Лемківські народні пісні” і “Лемківське народне весілля”. Остання праця пропонується аматорським колективам для використання у сценічних постановках. У описі весілля В.Хомик виділив п’ять дій театралізованої народної п’єси з дотриманням діалектних особливостей лемківської говірки.

Цікавився лемківським весіллям також журналіст, народний поет, збирач лемківського фольклору Михайло Дзіндзьо (родом з села Красна Короснянського повіту, до останніх днів проживав у Бориславі Львівської області). Народившись на Лемківщині, проживши там свої дитячі та юнацькі роки, він змалку зберіг у пам'яті прекрасні звичаї і традиції земляків. Назавжди вкарбувалось у серце лемківське весілля, цей яскравий самотутній вияв духовної культури мешканців Карпат. В міру своїх можливостей журналіст багато років записував все, що йому вдавалося дізнатися про лемківське весілля від старших віком (іноді 70-80-річних) людей. Так народився об'ємний рукопис "Весілля на Лемківщині", два фрагменти з якого дослідник запропонував читачам: "В Розділю на весіллю" [5, 6] та "У весільних шатах" [7].

М.Дзіндзьо подав опис весілля з села Розділя Горлицького повіту. Використав також традиції сусідніх сіл – Вапенного і Мацини. Опис цей, у порівнянні з усіма досі опублікованими, дає чи не найповнішу картину весільного обряду на Лемківщині. Дослідник писав такою говіркою, якою люди говорили у вищезгаданих селах на Західній Лемківщині із дотриманням діалектних особливостей. М.Дзіндзьо весільну обрядовість розділив на дванадцять частин. Важливим у праці є виокремлення у лемківському весільному обряді своєрідного складового елемента "відігрavanja на добраніч", якого попередні дослідники не виявляли. Записано сім весільних пісень, шість з яких супроводжували власне "відігрavanja".

У 1973 р. у Варшаві вийшло друком "Весілля на Лемківщині" Я.Бодака [1]. Це була перша спроба повного опису лемківського весілля, яке відбувалось у селах Розділя, Вапенне, Мацина Велика Горлицького повіту, Краківського воєводства на кінці 20-х – на початку 30-х років XIX ст. Горлицький повіт розташований в північно-західній частині Лемківщини, яка межує на сході з Ясельським, а на заході з Грибівськими повітами. Південну границю його утворює державний кордон з Словаччиною. Як уже зазначалося, матеріали "Лемківського весілля на Горлицьчині" записано від мешканців села Вапенне, Мацина Велика та Розділя. Ці села розташовані на віддалі 2-4 кілометри одне від одного, їх мешканці добре знали одні одних, більшість з них була у близьких родинних зв'язках. Під час господарських робіт (жнива, молотьба, копання картоплі) мешканці цих сіл об'єднувались у невеликі колективи (15-20 осіб), допомагаючи один одному. Збирались разом і для проведення вечірок (вечорниці), весіль, хрестин, релігійних свят, відвідували одну й ту ж церкву в селі Мацина або в селі Розділя. З цього погляду названі села можна вважати одним великим селом, що ніби складається з трьох частин. Отже, і фольклорний репертуар був тут є єдиним, виробленим спільно. Цьому значною мірою сприяло також те, що серед мешканців згаданих сіл виділялись найбільш обдаровані співаки, промовці, музиканти. Вони були свого роду професіоналами, без яких не обходилася жодна важлива подія в селі.

Як зазначено вище, саме у цих селах записував фольклор М.Дзіндзьо. Безсумнівно, що опрацювання Я.Бодака було набагато повнішим, хоча у тій частині, де йдеться про учасників весілля, їх функції та одяг, автор використав матеріали, записані разом з М.Дзіндзьом.

Я.Бодак поділив весілля на чотирнадцять розділів та подав десять весільних пісень з нотним додатком. Варто відмітити, що у своєму записі Я.Бодак не олітературнював тексти пісень, зберігаючи таким чином усі діалектні, лексико-фонетичні та морфологічні особливості лемківської говірки, що надає його праці наукової цінності. Дослідник не просто описав хід весілля з супроводжуваними його обрядовими піснями, а й по-науковому проаналізував тексти весільних пісень, спираючись на праці видатних учених, які займалися цією проблемою (Ф.Колесса [9], В.Гошовський [4]).

У кінці роботи Я.Бодак зробив короткі висновки, де наголосив, що лемківське весілля є частиною загальноукраїнського традиційного класичного весілля, про що свідчить як його структура, так і наявність пісенного типу ладання, спільного для всіх українських земель. Це, зокрема, один зі штрихів, що підтверджує належність лемків до україн-

ського етносу. Лемківські весільні пісні, зауважив дослідник, в залежності від їх функції, діляться на дві основні групи: а) обрядові пісні; б) пісні, не пов'язані з весільним обрядом. Обрядові у свою чергу поділяються на три підгрупи: а) пісенні типи ладкання; б) інші обрядові пісні; в) пісні до весільних танців.

Безсумнівно, студія Я.Бодака має велике значення у розвитку дослідження лемківських весільних обрядових пісень.

Заслуговує на увагу праця О.Зілинського “Обрядові пісні с. Красна на Лемківщині” [8]. Як зазначив дослідник, село Красна (у мові місцевого населення – Коростенька) належало до групи семи сіл в коліні ріки Вислока, на північ від міста Кросна, які творили український мовний острів серед польського населення – найбільший і найзахідніший у Галичині. Ці села були розташовані на крайній північно-західній смузі Карпат, у залісненій, у старі часи важко доступній місцевості. Тут проходив колись кордон між Галицькою державою і Польщею, а пізніше – між Руським і Сандомирським воєводствами.

Найбільш імовірним, на думку О.Зілинського, є здогад, що цей мовний острів колонізувало населення з різних місць – з Лемківщини, Середнього Посяння й Верхнього Сяну. Це підтверджує і зібраний тут фольклорний матеріал. Дослідник подав у своїй праці текст шедрівки і обжинкові пісні, а також опис весільного обряду (за описом з кінця XIX ст.).

У словнику жителів цього села було ряд польських елементів, але й збереглися загальноукраїнські форми. На думку О.Зілинського, календарних обрядових пісень збережено в Красній небагато. Найбагатша й найцікавіша традиція весільних пісень. На жаль, опис весілля в замішанців (так назвав жителів цього села І.Верхратський) у праці надто лаконічний і фрагментарний, він походить із рідкісної книги Владислава Сарни “Опис повіту Кросненського” (Перемишль, 1898).

Депортація лемків з їх материзни зруйнувала і все етнокультурне середовище, тому багато питань, пов'язаних з фольклорним репертуаром регіону, зокрема обрядовим, сьогодні важко дослідити. Саме про цінність колишніх записів збирачів фольклору і пізніші втрати писав О.Зілинський: “Неважко встановити, що пісенний репертуар цього опису має мало спільного з записами весільних пісень, що їх зробив у 1905 та 1913 роках у Красній мій батько І.Зілинський. Або йдеться про весілля з іншої частини села, або в тому ж селі жили поруч різні традиції. Мотиви весільних пісень з Красної, особливо семискладових ладкань мали паралелі в різних частинах України, але найбільше спільностей знаходимо в опублікованих матеріалах польського етнографа О.Кольберга, у фольклорі Сяніччини, Ліщини й Добромилщини, у записах із сіл Голучків, Чашин, Гарнава, Бібрка та ін. З того видно, з яким районом село Красна мало в далекому минулому найтісніші культурні зв'язки, а може й звідки прийшла сюди частина населення. Зате у випадку інших весільних пісень, не пов'язаних прямо з ритуалом, знаходимо більше паралелей у лемківському фольклорі. Крім того, є тут чимало пісень зовсім оригінальних, невідомих з інших місць. Такий стан показує, як багато втратило дослідження народної пісні на тому, що в часи, коли вона ще жила повним життям, так рідко записували цінний пісенний репертуар окремих місць і районів” [8, № 37, с.5].

Прагнення якомога повніше подати лемківське весілля не згасає і в наш час, про що свідчить нещодавно виданий збірник І.Мадзіка та В.Максимовича “Лемківське весілля” з додатком фонових записів весільних пісень на двох компактдисках [11].

Топографія вивчення лемківських весільних обрядових пісень в різних частинах регіону неоднакова – більше вивчена на території Словаччини, менше – на території Польщі. Утім, потрібно зазначити, що досі зацікавлення фольклором Лемківщини переважно мало емпіричний характер і не претендувало на широкі теоретичні засади. Тому й досі немає комплексної праці, у якій було б усебічно досліджено весільні обрядові пісні українських лемків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бодак Я. Весілля на Лемківщині //Наша культура. – Варшава, 1973. – № 7-10. – С. 18-22.
2. Ваньо з-під Лігниць. Лемківське весілля //Наше слово. – Варшава, 1959.– № 29-32. – С. 10-12.
3. Вороблицький Ш. (Степан Верхоляк). Лемківське весілля в Лігницьі //Наше слово. – Варшава, 1970. – № 22. – С. 18-23.
4. Гошовский В. Украинские песни Закарпатья. – М.: Советский композитор, 1968. – 478 с.
5. Дзіндзьо М. В Розділю на весілю //Наше слово. – Варшава, 1970.– № 36-52 – С. 5.
6. Дзіндзьо М. В Розділю на весілю //Наше слово. – Варшава, 1971. – № 1-18. – С. 5.
7. Дзіндзьо М. У весільних шатах //Жовтень. – 1975. – № 12. – С. 17-21.
8. Зілінський О. Обрядові пісні с. Красна на Лемківщині //Наше слово. – Варшава, 1975. – № 31, 32, 34-37. – С. 5.
9. Колесса Ф. Старовинні мелодії українських обрядових пісень (весільних і колядок) на Закарпатті //Колесса Ф. Музикознавчі праці /АН УРСР. Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етногр. ім. М.Т. Рильського. – К.: Наук. думка, 1970. – С. 368-397.
10. Лемківщина. Земля–Люди–Історія–Культура: У 2-х т. //Записки Наук. товариства імені Шевченка. – Т. 206 (історично-філософська секція). – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1988. – Т. 1. – 568 с.; Т. 2. – 345 с.
11. Мадзік І., Максимович М. Лемківське весілля. – Криниця: “Наша загорода”, 2002. – 206 с.
12. Хомик В. Лемківське народне весілля //Наше слово. – Варшава, 1960. – № 17-27. – С. 10-12.